

KİTAP TANITIMI: *FEREC BA'DE'Ş-ŞİDDE HİKÂYELERİ*

AHLÂK BİLDİRGELERİNE DÖNÜŞEN MASALLARA BİR ÖRNEK: GÜÇLÜKTEN KOLAYLIĞA KEDERDEN SEVİNCE

Hülya ALTUNYA*

Sözlü anlatımın yaygın olarak kullanıldığı Doğu edebiyatında, masal, hikaye, destan vb. edebî türlerle ibretlik olaylar aktarılırken çoğu zaman da ahlaki öğütler verilmektedir. Leyla ile Mecnun hikayesi başta olmak üzere, Binbir Gece Masalları ya da Dede Korkut türü hikayelerde, sadece olaylar anlatılmamakta, aynı zamanda dinleyenleri eğitime gayesi de güdülmektedir. İnsanları eğitime yönünde anlamlı bir görevi üstlenen bu masal ve hikayelerin en güzel örneklerinden birine “ferec” türü adı verilen anlatılarda tanıklık etmekteyiz. Doğu edebiyatında özellikle Türk, Arap ve Fars edebiyatlarında sıkıntı ve zorluklardan sonra insanı kolaylığın beklediğini ifade eden bu tür masallarla, bir yandan hayal dünyası geliştirilerek umut yaşatılırken diğer yandan “sabırlı olma, zorluk anlarında bile dürüstlükten vazgeçmeme, güçlü olma” gibi ahlâkî mesajlar dinleyiciye/okuyucuya verilmektedir. Bu yazıda, bir süredir Doğu Edebiyatının seçkin örneklerini yayımlamakta olan Büyüyen Ay Yayınlarının okurlarına sunduğu yeni bir klasiği, “Ferec Ba'de'ş-Şidde Hikâyeleri/Güçlükten Kolaylığa Kederden Sevince”¹ adlı kitabı bazı yönleriyle ele alıp incelemeye çalışacağız.

Tarihsel olarak Ferec Ba'de'ş-Şidde türü eserler ilk olarak Arap edebiyatında rastlanmaktadır. Bunun ilk örneği; Tanûhî (327-384/938-994)'nin “*Ferec Ba'de'ş-Şidde*” adlı eseridir. Tanûhî, bu eseri hazırlarken Ebu'l-Hasan

---

* Yrd.Doç.Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mantık Anabilim Dalı.

¹ *Ferec Ba'de'ş-Şidde Hikâyeleri, Güçlükten Kolaylığa Kederden Sevince*, Hazırlayanlar: Prof.Dr. Bilge Seyidoğlu, Doç.Dr. Orhan Yavuz, Büyüyen Ay Yayınları, II. Baskı, Ekim 2012, İstanbul.

el-Medâîni (ö. 225-839)'nin 20 sayfalık “*el-Ferec Ba'de's-Şidde ve'd-Dıyk*” adlı eserinden faydalandığını ifade etmektedir. Daha sonra bu hikayeler Arapçadan Farsçaya tercüme edilmiş ve Farsça kanalıyla da Türk edebiyatına geçmiştir. Türk halkının zevkine, kültürüne, gelenek ve göreneklerine göre yeniden şekillenen bu eserlerin en eski nüshası XV. yüzyıla aittir.²

Bu yazıda inceleyeceğimiz kitapta daha çok zengin ve otorite sahibi kişilerin başından geçen sıkıntıların anlatıldığı 12 hikaye bulunmaktadır. Bu tür hikayelerde tek bir konu ya da olay etrafında gelişen anlatılardan ziyade birbirinden bağımsız olay örgülerinin ve kişilerin yer aldığı çok sayıda anlatıya yer verilmektedir. Ahlakî bir amaçla kurgulanan bu hikayelerde; “eğer kişi dürüstlüğü terk etmezse her türlü sıkıntı ve dersten sonra bir ferahlığın kendiliğinden geleceği” mesajı iletilmek istenmektedir.³ Aslında bu tür anlatılarda yer alan olaylar, masalımsı mekanlara taşındığı için rasyonel olarak takip edilemese de yine de her çeşit sıkıntıdan kurtulmanın mümkün olduğu mesajı ima edilmektedir. Burada teleolojik bir yapı içerisinden masalımsı düşünme modeline, hikemî bir dil eşlik etmektedir. Şu halde bahsi geçen hikayelerde, masalımsı düşünme modelinin nasıl işlediği ve bunun olumlu/olumsuz yanlarının neler olduğu, hikemî bir dilin bu düşünme biçimine kazandırdıkları ve tüm bu meseleler çerçevesinde teleolojik yapının nasıl korunmaya çalışıldığını sorgulayabiliriz.

İlk olarak hikayelerin hitap ettiği kitle halk olduğuna göre, masalımsı düşünme biçimi bir yandan gerçekliği, büyümlü bir ortamda kurgulamakla rasyonel düşünceden uzaklaştırmakta ancak dikkatleri üzerinde toplamakta, diğer yandan ise hikayelerin sonunda iletilen ahlakî mesajlarla gerçek dünyaya bağlanmakla, dinleyen/okuyan, gerçek ve gerçek-üstü olarak adlandırılacak iki ayrı dünya arasında mı bırakılmaktadır? Daha açık bir ifadeyle hikayelerde gerçekmişçesine kurgulanan olağanüstü durumların, kendi boyutları içinde rasyonel olarak değerlendirilebilme imkanı var mıdır? Kitapta anlatılan hikayelerin tamamına yakınında ya cinler, periler gibi bu dünyaya ait olmayan varlıklar ya da gerçekleşmesi mümkün olmayacak olaylar gerçekleşebilmişçesine anlatılmaktadır. Sözelimi rüyada görülen veya

² Emine Yılmaz, *Ferec Ba'de's-Şidde Hikâyeleri*; Giriş, 12-14. “György Hazai, Andreas Tietze (2006), *Ferec ba'de's-şidde (Einfrühosmanisches Geschichtenbuch)*, Berlin, Klaus Schwarz Verlag”, *Bilig*, Sayı: 52, 243, (243-248), Kış/2010.

³ Muhammet Fatih Alkayış, Ahmet Turan Doğan, “El-Ferec Ba'de's-Şidde'de Geçen Deyimler”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 6/3 Summer Turkey, 462, (461-487), 2011.

tesadüfen bulunan bir resimdeki kıza aşık olma ve çeşitli zorluklardan sonra bu kıza kavuşma gibi aslında gerçekleşme ihtimali olmayan bir durumun, nasıl gerçeklik kazandığından bahsedilmektedir. Örneğin malı, mülkü, askerleri çok fazla olan bir Mısır melikinın biricik oğlunun tesadüfen eline geçen resimdeki kıza yani “Gülistan-ı İrem padişahı Şahbal’ın kızı Bediü’l-Cemâl”e olan aşkı ile ilgili olarak anlatılan hikayenin rasyonel bir boyutu bulunmamaktadır.⁴ Zira, bir cine aşık olan melikin oğlunun başından geçen hadiseler, gerçeküstü olaylardır. Ancak masalın kahramanının, bütün sıkıntılara ve zorluklara rağmen cinler padişahının kızına kavuşması, çok fazla arzulan şeyler için bıkmadan çalışmaya devam etmenin sonuç vereceği anlamına gelmektedir. İşte öylesine gerçekleşmesi imkansız sayılabilecek bir olayın bile gerçekleşebileceği anlaşılmıştır, dinleyicinin/okuyucunun, rasyonel bir sınır içerisinde düşünmeye zorlanmadığını göstermektedir.

Burada hikayeler, ne bir hakikati dile getirme ne de bilimsel bir bilgiyi sunma iddiasında olduğu için, dinleyici, gerçeküstü tüm öğelere gerçeklik atfedilemeyeceğinin farkındadır. Masal öğelerini de taşıyan bu hikayeler hayal gücünü çalıştırarak düşünmeye katkıda bulunmaktadır. “*Amâk-ı Hayâl*”ın (hayalin derinlikleri) ima ettiği gibi insanın düşünmesine ve zihnine derinlik kazandırmaktadır. Olaylar, hayali ya da gerçek şahıslar arasında gerçekleşirken, kendi içlerinde belli bir mantık örgüsü takip edilerek sergilenmektedir. Her ne kadar hikayeler, kişinin yaşadığı dünyadan bir gerçekliğe sahip değilmiş gibi gözükse bile aslında vermek istediği mesajlarla doğrudan hayatın içindedirler. Uzak ve yakın ya da burada yahut ötede gerçekleşen olay, dinleyen/okuyan için hem burada hem de ötede olmayı göstermektedir. Hikaye, masalımsı sahnelerle dinleyicinin/okuyucunun hayal gücüne hitap ederken aslında, duyguları, tutkuları, acıları, mutlulukları yansıtmakla birlikte, tüm bunların aracılığıyla bir ahlâkî gerçekliğe işaret etmektedir.

Masal unsurlarının çokça kullanıldığı bu hikaye türü, herkesin anlayabileceği sade bir dilin tercih edildiği anlatım olan nesir tarzında yazılmaktadır. Ayrıca halkın yaygın olarak kullandığı deyimlere yer verilerek az sözle çok şey ifade etme sanatından faydalanılmaktadır.⁵ Dilin sade kullanımıyla birlikte aynı dil içerisinde metaforlara ve sembollere başvurulmak suretiyle, akli olarak belirlenebilir bir gerçeklikten söz edilemese de, olağanüstü olaylarla

⁴ Ferec Ba’de’ş-Şidde, 149.

⁵ Muhammet Fatih Alkayış, Ahmet Turan Doğan, “El-Ferec Ba’de’ş-Şidde’de Geçen Deyimler”, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer Turkey, 462, (461-487), 2011.

gizlenen örtülü bir kurgu üzerinden düşünce atmosferine taşınmaktadır. Anlatılan olaylarda, her ne kadar doğaüstü güçler bulunsa ve onlar vasıtasıyla gerçekleşmesi mümkün olmayan durumlar ortaya çıksa da, tüm kurgunun ötesinde, verilmek istenen mesaj belli bir dünyevî gerçekliğe referansla iş görmekte ve işaret eden bir dille okuyana/dinleyene ulaşmaktadır. Özellikle “ferec” türü hikayelerde anlatılan, “her sıkıntıdan sonra olağan ya da olağanüstü gerçekleşen” bir ferahlığın olacağı düşüncesinde, gerçeküstü anlatımlar sayesinde, insan aklının bazen anlayamadığı bu dünyaya ait pek çok tarihsel olay karşısında yolunu şaşırmasına atıfta bulunmaktadır. Akıl gerçeküstünü, gerçek gibi algılama yerine, olağanüstü görünen olayların aslında insan aklının hayat süreci içinde anlama zorluğu dolayısıyla yolunu sık sık yitirme durumuyla yüzleşmesini temsil etmektedir. Yani bu dünyada aslında hiçbir şey tam da görüldüğü gibi değildir denilerek akıl uyarılmaktadır. Bu uyarı ise daha hikayelerin en başında “hikemî düşünceye” atıf yapılarak dile getirilmektedir.

Hikayelerin hikemî boyutu, olayın anlatılmasına geçilmeden önce hatırlatılarak dinleyicilerin/okuyucuların masalımsı öğelere takılarak asıl mesajı kaçırmaması engellenmeye çalışılmaktadır. Bazı hikayelerin başında, “*Hakiman-ı namdar (ün salmış bilginler) ve nediman-ı ruzigar (zamanın hikayecileri) öyle nakleyemişler ki:*”⁶ gibi ifadelerle, masalcılardan ziyade şöhretli hikmet sahibi kimselerce olayların anlatıldığı bildirilmektedir. Dinleyici/okuyucu, hikmet sahibi kimseler tarafından anlatılan hikayelerde, masalın, sadece asıl mesajın ulaştırılmasına aracılık etmekte olduğunun farkındadır. Böylece hikayeler, hoşça vakit geçirmekten ziyade hikmetli ifadelerin sergilendiği ya da sahnelendiği birer sözsel araca dönüşmektedirler.

Bu bağlamda Doğu düşünce dünyasının, Batı düşüncesinde olduğu kadar rasyonel bir zemin üzerinden düşünce üretmediğine dair iddiaların, Doğu düşüncesindeki hikaye ve masal zenginliğiyle ilişkilendirildiğini söyleyebiliriz. Aslında Binbir Gece Masalları ya da incelemesini yaptığımız ferec türü hikayeler ister sözlü olarak nakledilsin isterse de yazılı olarak okunsun, her yaştaki ve bilgi düzeyindeki insana hitap etmekle, Doğu düşüncesinin “hikmet”ini ortaya koymaktadır. Bu hikemî dille ifade edilen hikayelerde her zaman rasyonel olarak takip edilebilen bir mantıksal örgü bulunamayabilir. İşte tam da bu noktada “hikemî gerçeklik” kendini göstermektedir. Burada “hikemî gerçeklik” ile “rasyonel düşünme” arasında doğrudan bir ilişkinin kurulması beklenmez. Aklın kavramakta yetersiz kaldığı durumlarda “hikemî gerçeklik” sezgisel düşünmenin etkin olduğu bir anlama yoluyla ortaya çıkabilir. Yani

---

⁶ Ferec Ba'de'ş-Şidde, 143.

Doğu düşüncesinin hikemî yanını gösteren bu tür masal unsurları taşıyan hikayeler, genellikle rasyonelliği kendisine esas kabul ettiği varsayılan Batı düşünme biçimine karşı onun bir başka yönünü sergilemektedir.

Ferec türü hikayelerin teleolojik yanına gelince, gerçek ya da gerçeküstü olayların anlatımıyla, topluma ahlâkî bilgeliği öğreterek doğal düzenin oluşumuna katkı sağlanması hedeflenmektedir. Özellikle bu hikayeler, sözlü olarak anlatıldığında toplumsal ahlâkın korunarak yerleşmesine doğrudan fayda sağlamaktadır. Belli bir amacı gerçekleştirmek üzere anlatılan bu hikayeler, sadece bir masal olarak kalmamakta, Doğu medeniyetinin esas unsuru olarak pratik bir güç haline gelmekte ve ahlâkî bilgeliğin ve erdemli bir hayatın yollarını anlatan metinlere dönüşmektedirler. Her hikayenin sonunda adeta bir bildirge biçiminde açıklanan ahlâk ilkeleri, sembolik dille anlatılan hikayelerdeki göstergelerin ifşa edilmesidir.

“Onlardan bize hatıra kalan bu hikayeden çıkarılacak dersler şunlardır: Güzelliğe, mala ve mülke güvenmemek gerekir; âşıkları ve gönllü yaralıları korumak lâzım ki gönülleri hoş olsun, muratlarına ersinler; işlerde acele karar vermemek lâzımdır; düşkünleri korumak gerekir ve bir kimse verdiği sözde durmalıdır.”⁷

“Hiç kimse iyilik etmekten ziyan etmez. Allah bir kapıyı kaparsa başka bir kapıyı açar. Hiçbir işte acele etmemek gerekir. Boşanmaktan mümkün olduğu kadar sakınmak lazımdır.”⁸

Ahlâkî ilkelerin pratik yolla öğretimini amaçlayan ferec hikayeleri, aynı zamanda dinî bir dil ve düşünce biçiminden de uzak kalamamaktadır. Ahlâk ilkelerini dinin temel tavsiyeleri ile ilişkilendirerek toplumun, dinî düşüncesinin ve metafizik algısının da derinleşmesi sağlanmaktadır. Belki de bu tür hikayelerin en önemli katkısı; sanatsal ya da edebî bir etkinlikten ziyade dinî ve ahlâkî yapının güçlendirilmesi açısındanadır. Hatta ferec hikayelerinin toplumsal bir ihtiyacın neticesinde ortaya çıktığını ve masallar yoluyla toplumun ilgisi çekilerek bu ahlâkî ve dinî eksikliklerin giderildiği söylenebilir. Kısaca diyebiliriz ki; teleolojik yapı içerisinde sahnelenen bu hikayelerde, olağanüstü olayların anlatılmasına rağmen, toplumun ahlâk eğitiminin gerçekleştirilmeye çalışıldığı açıktır.

⁷ Ferec Ba'de'ş-Şidde, 125.

⁸ Ferec Ba'de'ş-Şidde, 142.

Sonuç olarak toplumun özellikle dinî ve ahlâkî bilgiye olan ihtiyacını karşılamak üzere ferec türü hikayeler, bilgiyi, dolaylı biçimde iletmeye yarayan birer araçlardır. Sezgisel düşünmenin geliştiği toplumlarda, hikayeler, dolaylı yoldan da olsa mesajın ulaştırılması görevini yerine getirmektedirler. Gerçeküstü kişi ve olayların anlatımıyla, her ne kadar gerçeklik gizlenmiş gibi görünse de, öğretilmek istenen ilkeler, sembolik bir dille ifade edilmesinin yanı sıra hikayenin sonunda tek tek açıklanarak asıl amaç gerçekleştirilmektedir. Bizzat insanların tecrübelerinden hareketle, problemlerin anlatılması, çözüm yollarının bulunmasında masalımsı unsurların kullanılması, bu hikayelerde, insanların hayal güçlerinin de çalıştırılmasına yardımcı olmaktadır. Doğu medeniyetinin temel öğelerinden biri olarak bu hikaye ve masallar, aslında akıl ve bilimsel bilgi ile teknolojik araçlar vasıtasıyla dünyasını idame ettiren sınırlar içerisinde bağlanıp kalan günümüz insanına, sezgisel bilgiyi, hayalleri ve hikemî dili hatırlatmaktadır.